

ISSN : 0974-3065

इतिहास दर्पण

ITIHAS DARPARAN

विक्रमाब्द २०७९, युगांब्द ५१२४
जानेवारी २०२२

अखिल भारतीय इतिहास संकलन योजना की शोध पत्रिका
आपटे भवन, केशव कुंज, झंडेवाला, नई दिल्ली - ११० ०५५

RESEARCH JOURNAL OF AKHIL BHARTIYA ITIHAS SANKALAN YOJANA
Apte Bhawan, Keshav Kunj, Jhandewala, New Delhi - 110 055

Journal Recommendation Form	
Name of the Journal	Itihas Darpan
ISSN Number	0974-3065
Nature of Publication	Hard Copy
Periodicity	Half Yearly
Publisher	Akhil Bharatiya Itihas Sankalan Yojan, 10196/A, Apte Bhawan, Keshav Kunj, Jhandewala Mandir, New Delhi - 110055, Bharat

Criteria	Answer	Score
The journal has a website which provides full postal and email addresses of Chief Editor and Editors, and at least some of these addresses are verifiable official addresses	Yes	
		Select score
The website provides complete instructions to authors/reviewers	Yes	+1
The journal has a well-defined peer-review and publication policy	Yes	+1
The journal has a well-defined Ethics policy	Yes	+1
The journal has a declared frequency of publication each year	Yes	+1
The journal is published regularly and in time following its declared frequency	Yes	+1
The journal claims that it is indexed in a given database and this claim is verified	yes	+1
Journal levies submission/publication charges	No	
Since when is the journal being regularly published (select any one)	> 6 Years	+2
Final Score (taking into consideration scores of points 1-8)		08

अखिल भारतीय इतिहास संकलन योजना

इतिहास दर्पण

(यू.जी.सी. मानदण्ड)

अखिल भारतीय इतिहास संकलन योजना भारतीय इतिहास और संस्कृति के क्षेत्र में कार्यरत राष्ट्रीय और अंतर्राष्ट्रीय विद्वतजनों का एक राष्ट्रव्यापी संगठन है जो भारतीय इतिहास, संस्कृति और परम्परा आदि के क्षेत्र में प्रमाणिक, तथ्यपरक तथा सर्वमान्य इतिहास लेखन तथा प्रकाशन की दिशा में कार्यरत है। भारतीय इतिहास में हो रहे नए-नए अनुसंधान और बदलते आयामों को समझाने- समझाने हेतु योजना निरंतर संगोष्ठियों, परिचर्चाओं एवं विशेष व्याख्यानों का आयोजन देश के विभिन्न क्षेत्रों में करती रहती है। योजना इतिहास में हो रहे नए-नए अनुसंधानों और शिक्षा के जगत में उभर रहे नये-नये आयामों को प्रकाशित करने हेतु एक अर्धवार्षिक पत्रिका का प्रकाशन "इतिहास दर्पण" के नाम से करती है। इतिहास दर्पण देश - विदेश के प्रतिष्ठित संस्थानों और व्यक्तियों द्वारा सब्सक्राइब की जाती है। इतिहास दर्पण के प्रत्येक अंक ISSN 0974-3065 नंबर से प्रकाशित किया जाता है।

पत्रिका का नाम : इतिहास दर्पण

ISSN नंबर : इतिहास दर्पण का प्रत्येक अंक ISSN के साथ प्रकाशित किया जाता है।

प्रकाशन का स्वरूप : इतिहास दर्पण अर्द्धवार्षिक पत्रिका है जो वर्ष में दो बार नियमित रूप से प्रकाशित की जाती है। इसमें देश-विदेश के विभिन्न विद्वानों व शोधकर्ताओं से शोध पत्र आमंत्रित कर प्रकाशन से पूर्व उनका विधिवत समीक्षा (पीआर रिव्यु) कराया जाता है। यह पत्रिका मूलतः हार्ड फॉर्म तथा बाद में पी.डी.एफ. की जाती है।

काल-चक्र : यह वर्ष में दो बार प्रकाशित की जाती है।

प्रकाशक, शहर और राष्ट्र: इतिहास दर्पण, अखिल भारतीय इतिहास संकलन योजना द्वारा प्रकाशित की जाती है। इसका मुख्यालय नई दिल्ली, भारत में स्थापित है।

मानदण्ड/क्राइटरिया : इतिहास दर्पण के लिए इतिहास संकलन योजना की वेबसाइट <http://www.abisy.org/> के अंतर्गत एक पृथक वेब लिंक है जहां इतिहास दर्पण से सम्बंधित सभी जानकारी उपलब्ध है।

विधिवत् समीक्षा (पीअर रिव्यू) : अखिल भारतीय इतिहास संकलन योजना, इतिहास दर्पण में प्रकाशित होने वाले लेखों का प्रकाशन से पूर्व विधिवत् समीक्षा (पीअर रिव्यू) करने की नीति पर अमल करती है। समीक्षा समिति प्रत्येक लेख में प्रकाशन सम्बन्धी मानकों को निर्धारित करने में महत्वपूर्ण भूमिका अदा करती है। इतिहास संकलन योजना के पास जब कोई शोध पत्र आता है तो सबसे पहले इतिहास संकलन योजना के अंतर्गत बनी प्रकाशन सम्बन्धी समिति प्राथमिक तौर पर शोध पत्रों का चुनाव करती है। इसके पश्चात् प्रत्येक लेख/शोध पत्र को विशेषज्ञ की समीक्षा के लिए भेजा जाता है। विशेषज्ञ द्वारा अन्य पक्षों के साथ-साथ यह भी देखा जाता है कि लेख की विषय वस्तु मौलिक है तथा शोध प्रविधि दुरुस्त और वैज्ञानिक है। विशेषज्ञ के सुझावों और टीका-टिप्पणी के साथ वापस आने पर लेख को लेखक के परिमार्जन और अनुमोदन के लिए भेजा जाता है। लेखक के अनुमोदन के बाद ही प्रकाशन की प्रक्रिया को अंतिम रूप देने की ओर अग्रसर किया जाता है।

आचार-नीति (Ethics Policy) : इतिहास संकलन समिति निम्नलिखित आचार-सहिंता पर अमल करती है।

- शोध पत्र मौलिक शोध पर आधारित होना चाहिए।
- रिसर्च के निष्कर्ष उस विषय पर उपलब्ध साहित्य में वृद्धि करता हो।
- शोध का उद्देश्य सम्बंधित विषय में आगे होने वाले अनुसंधान के लिए मार्ग प्रशस्त करना हो।

डेटाबेस इंडेक्स : योजना इस हेतु प्रयासरत है।

नियमितता : अखिल भारतीय इतिहास संकलन योजना नियमित रूप से वर्ष में दो बार “इतिहास दर्पण” का प्रकाशन करती है तथा अभी तक इस निरंतरता में कोई रुकावट नहीं आयी।

इतिहास दर्पण

नाम	-	इतिहास दर्पण
आई.एस.एस.एन.	-	0974-3065
पृष्ठ आकार	-	डबल डिमार्ड (8.5 X 11)
पृष्ठ संख्या	-	160-200
प्रधान सम्पादक	-	प्रो. सतीशचन्द्र मित्तल (सेवानिवृत्त, इतिहास विभाग, कुरुक्षेत्र विश्वविद्यालय) 2 सी / 2631, विवेक विहार, शास्त्री नगर, सहारनपुर
सम्पादक	-	डॉ. रत्नेश कुमार त्रिपाठी सह आचार्य, इतिहास विभाग सत्यवती महाविद्यालय, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली डॉ. नरेन्द्र शुक्ल शोध प्रमुख, नेहरू स्मारक संग्रहालय एवं पुस्तकालय, तीनमूर्ति चौक, दिल्ली
प्रकाशन तिथि	-	वर्ष प्रतिपदा एवं विजयदशमी (अर्द्धवार्षिक शोध-पत्रिका)
प्रकाशन वर्ष	-	1994
प्रकाशन माध्यम	-	हिन्दी, संस्कृत एवं अंग्रेजी
प्रकाशक	-	अखिल भारतीय इतिहास संकलन योजना
स्थान	-	बाबा साहेब आपटे स्मृति भवन, केशव कुंज, झण्डेवाला, नई दिल्ली-110055
दूरभाष	-	011-23385670
ई-मेल	-	darpan.itihas@gmail.com , abisy84@gmail.com , info@abisy.org
वेबसाइट	-	www.abisy.org www.abisy.org/itihas-darpan/
सदस्यता	-	आजीवन सदस्यता
सदस्यता राशि	-	संस्थागत राशि रु. 5000/- एवं व्यक्तिगत राशि रु. 3000/-

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	शोधनिबंधांचे नाव	लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्रमांक
१	यशवंतराव होळकर यांची लष्करी व्यवस्था	महेशकुमार भगवानराव चौरे	१-८
२	जनाबाई माधवराव रोकडे कार्य आणि कर्तृत्व	डॉ. सपकाळ रामेश्वर विक्रम	९-१४
३	बंगालचा नवाब सिराजउद्दौला आणि ब्रिटीश	डॉ. सचिन उत्तमराव हंचाटे सहयोगी	१५-२८
४	महाराष्ट्रातील स्त्रियांचे नेतृत्व आणि स्त्रीवादी चळवळीचे योगदान	डॉ. पी. बी. सिरसट	२९-३३
५	भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातील महाराष्ट्रातील वृत्तपत्रांचे योगदान	श्री. दराडे नवनाथ एकनाथ डॉ. सविता गंगाधरराव मुंढे	३४-४०
६	महानुभाव संप्रदायाच्या भाषिक व सामाजिक परिवर्तनाचा अभ्यास	सतीष उत्तमराव रिढे	४१-४५
७	भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यात महिलांचे योगदान विशेष संदर्भ : बीड जिल्हा	प्रा. डॉ. प्रशांत साबळे	४६-५४
८	मुंबईतील ब्रिटिश कालीन कामगार क्षेत्रातील स्त्रियांची स्थिती	प्रा. दिलीप भिमराव गिर्हे	५५-६०
९	भक्ती चळवळीची सामाजिक फलश्रुति	डॉ. नवनाथ ज्ञानोबा पवळे	६१-६४
१०	भारतीयांचे इंग्रजांविरुद्ध सशस्त्र लढे एक : ऐतिहासिक अथ्यन	प्रा. डॉ. नाईक एन. डी.	६५-६९
११	सयगड जिल्यातील आध्यकांतिकारक वासुदेव बळवंत फडके यांचे कार्य	प्रा. डॉ. पाथरकर एस. की.	७०-७५
१२	स्वातंत्र्यपूर्व काळातील शेतकरी चळवळ : विशेष संदर्भ पारनेर तालुका	गवारी विश्वास रोहिदास डॉ. उत्तम अप्पासाहेब पठारे	७६-८३
१३	1857 चा स्वातंत्र्य समर आणि मराठवाडा	प्रा. डॉ. शिंदे अनंत नामदेवराव	८४-८८
१४	क्रांतिगुरु लहुजी साळवे यांचे भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलनातील योगदान	प्रा. डॉ. ताडेशर राज भुजंगराव	८९-९७
१५	राष्ट्रीय आंदोलनातील महाराष्ट्राचा सहभाग	प्रा. डॉ. सखाराम मारुती वांढेरे	९८-१०५
१६	लोकशाहिर अण्णा भाऊ साठे आणि	डॉ. बादलशाहा डोमाजी चक्हाण	१०६-११३

रायगड जिल्यातील आद्यक्रांतिकारक वासुदेव बळवंत फडके यांचे कार्य

प्रा. डॉ. पाथरकर एस. ल्ही.

(इतिहास विभाग प्रमुख),

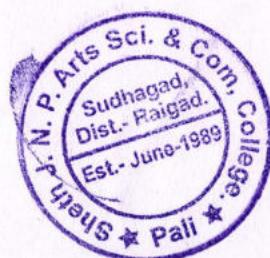
शेठ जे. एन. पालीवाला महाविद्यालय,

पाली, सुधागड, जिल्हा रायगड

प्रास्ताविक:- इ.स १८५७ .मध्ये भारतीय जनतेचे ब्रिटिश राजवटीच्या विरोधात सशस्त्र उठाव केला. हाच उठाव भारताचे पहिले स्वातंत्र्ययुद्ध म्हणून ओळखले जाते. हा उठाव ब्रिटिश सरकारने निर्दयीपणे मोदून काढला .त्यामुळे ब्रिटिश सरकारला संघटितपणे सशस्त्र लढा देण्याशिवाय पर्याय नाही ही गोष्ट भारतीयांच्या लक्षात आली .इ च्या १८५७ .स .उठावातील अपयशाने देशात नैराश्य निर्माण झाले असले तरी ब्रिटिशांच्या विरोधात सशस्त्र उठाव चालूच राहिले. यामध्ये महाराष्ट्रातील वासुदेव बळवंत फडके यांचे बंड हे महाराष्ट्रात सुरुवातीच्या कालखंडातील बंड होय म्हणून त्यांना आद्य क्रांतिकारक म्हणून देखील संबोधले जाते. त्याकरिता त्यांनी ब्राह्मण, रामोशी, कोळी, मांग, महार, मुसलमान असे जवळजवळ ३०० कार्यकर्ते एकत्र आले. त्यांच्या कार्याचा आढावा घेणे हा या शोधनिबंधाचा मुख्य उद्देश होय.

क्रांतिकारी चळवळीचे उद्दिष्टे

महाराष्ट्र हे क्रांतिकारकांचे मुख्य केंद्र बनले होते. इंग्रज अधिकाऱ्यांच्या मनात दहशत व वचक निर्माण करणे आणि इंग्रजांना राज्य करणे अवघड करून सोडणे हे क्रांतिकारकांचे ध्येय होते. इंग्रज अधिकाऱ्यांच्या मनात दहशत व वचक निर्माण होण्यासाठी तरुणांनी क्रांतिकारी मार्गाचा अवलंब केला पाहिजे, मायभूमीच्या रक्षणासाठी बलिदान दिल्याशिवाय स्वातंत्र्य मिळणार नाही अशी धारणा त्यांची होती. राष्ट्र ही माता असून परकीय सत्तेच्या जुलमातून जोखाड्यातून तिची सुटका करणे हे आपले आद्यकर्तव्य असल्याचे क्रांतिकारी वासुदेव बळवंत फडके यांचे मत होते .

वासुदेव बळवंत फडके यांचे पूर्वायुष्य :

वासुदेव बळवंत फडके एक महान क्रांतिकारी ज्यांनी मातृभूमीसाठी आपले सर्वस्व अर्पण केले. वासुदेव बळवंत फडके ब्रिटिशांविरुद्ध भारतीय प्रबोधन करणारे देशातले पहिले असे क्रांतिकारक होते. ज्यांनी देशाच्या पहिल्या स्वातंत्र्य लढ्यातील पराभवानंतर पुन्हा ज्योत पेटवली. स्वातंत्र्याचा आणि ब्रिटिश सरकारविरुद्ध सशस्त्र बंड केले. एका सच्चे देशभक्ता प्रमाणे ते आपल्या मृत्युपर्यंत देशसेवेत समर्पित राहिले आणि कधीही ब्रिटीशांसमोर नतमस्तक झाले नाही. अशा या क्रांतिकारकांच्या जन्म १४ नोव्हेंबर १८४५ रोजी रायगड जिल्ह्यातील शिरढोण येथे झाला. सुरुवातीपासूनच अतिशय तीक्ष्ण बुद्धीचे होते. ज्यांनी अगदी लहान वयातच मराठी, इंग्रजी आणि संस्कृत भाषांवर चांगली पकड निर्माण केली होती.

याशिवाय लहानपासूनच त्यांच्यामध्ये देशभक्तीची भावना भरली होती. माध्यमिक शिक्षण संपल्यावर ते पुण्याला आले व सदाशिव पेठेतील नरसिंह मंदिराजवळ राहून इंग्रज सरकारच्या सैन्य लेखा सेवेत भरती झाले. येथे असताना त्यांच्यावर महादेव गोविंद रानडे यांचा प्रभाव पडला व भारताच्या खालावलेल्या आर्थिक परिस्थितीचे कारण ब्रिटिश यांचे धोरण होते. असे त्यांच्या लक्षात आले. त्याचवेळी फडके हे क्रांतिकारी लहुजी वस्ताद साळवेच्याही प्रभावात होते. साळव्यांनी ब्रिटिशांपासून स्वातंत्र्य मिळवण्याचे आणि मागासलेल्या जातींनाही या लढ्यात सामील करून घेणे. महत्त्वाचे असल्याचे फडक्यांना पटवून दिले.

क्रांतीचा पाया

आपल्या अंथरुणाला खिळलेल्या आजारी आईला भेटण्यासाठी रजा मिळाली नाही. प्रश्न मनात आला जर आपणास आपल्या आईला भेटता येत नसेल तर त्या नोकरीचा मोल काय? त्यात आईचे निधन झाले व शेवटी भेट घेता आली नाही. या घटनेने आयुष्याला वेगळीच कलाटणी मिळाली. त्याच वेळी हिंदुस्थानात भीषण दुष्काळ पडला होता. इंग्रज सरकारच्या हलगर्जी कारभाराचे मुळे हजारो नागरिक मृत्युमुखी पडले. त्यामुळे इंग्रज राजवटीत बाबत प्रचंड संताप त्यांचे मनात उफाकून आला व त्याचा प्रतिशोध घेण्याचा निर्णय त्यांनी घेतला. भारत मातेला पारतंत्र्यातून मुक्त करण्यासाठी त्यांनी सशस्त्र बंड करण्याचे ठरवले. फडक्यांनी आपली सरकारी नोकरी सोडून दिली व त्यानंतर ब्रिटिश सरकारच्या धोरणांविरुद्ध जाहीर भाषणे

देण्यास सुरुवात केली १८७० .च्या दशकात पडलेल्या दुष्काळाकडे सरकारने केलेले दुर्लक्ष पाहून त्यांनी स्वतः दुष्काळग्रस्त भागात जाऊन तेथील लोकांना मदत केली व त्याच वेळी सरकार उलथवून देण्याची भाषा करण्याची सुरुवात केली.

शिरढोणमधील वासुदेव बळवंत फडके या तरुणाने रामोशी, कोळी, मांग, महार, मुसलमान या जमातीतील सहकार्याच्या मार्फत सशस्त्र क्रांतीचा लढा दिला. छत्रपती शिंवाजी महाराजांच्या कार्यापासून त्यांनी प्रेरणा घेतली होती .त्यांना इंग्लंडमधील वस्तूची चीड होती त्यांनी ऐक्यवर्धनी नावाची संस्था स्थापन करून जनहिताचे कार्य केले. पश्चिम महाराष्ट्रात फडकेंची मोठी दहशत निर्माण झाली. फडकेंनी क्रांतिकारकांचे सशस्त्र गट तयार करून त्यांच्याद्वारे दलणवळणाचे मार्ग उद्धवस्त करणे, फोनच्या तारा तोडणे, कारागृहांवर हल्ला करून कैद्यांना मुक्त करणे, सरकारी खजिना लुटणे असा उठाव सुरु केला.

क्रांतीच्या भावनेने प्रेरित झालेल्या वासुदेव बळवंत यांनी ३०० ब्राह्मण, कुणबी, रामोशी, धनगर, कोळी, महार, मुसलमान या सहकार्याच्या मदतीने पुण्याच्या परिसरात राष्ट्रीय कामासाठी दरोडे घालण्याचा २० फेब्रुवारी १८७९ पासून प्रारंभ केला .फडकेंनी ब्रिटिशांविरुद्ध क्रांती युद्ध पुकारले .

त्यांनी दौलतराव नाईक यांच्या मदतीने पुण्याजवळ धामारी गावावर पहिला दरोडा टाकला. यामध्ये फक्त तीन हजार रुपये मिळाले २५ .ते २७ फेब्रुवारी १८७९ रोजी लोणी व खेड या गावांवर दरोडा टाकून लूटमार केली .यानंतर दरोड्यांची मालिका सुरु केली. सरकार व रयत चक्रावून गेली, फडक्यांच्या वेशभूषेमुळे त्यांचे साथीदार त्यांना महाराज म्हणत .त्यामुळे कोणी महाराज या दरोड्यांमागे आहेत अशा बातम्या पसरल्या. अशाप्रकारे ब्रिटिशांविरुद्ध क्रांती युद्ध पुकारले आणि ते सह्याद्रीच्या दन्याखोन्यात भटकत राहिले .

फडक्यांनी मग महाराष्ट्रातील तथाकथित मागासलेल्या जातींमध्ये मदत घेण्याचे ठरवले रामोशी, मातंग, कोळी, धनगर आणि इतर समाजातून त्यांनी तरुण घेतले व त्यांना शस्त्रास्त्रांचे प्रशिक्षण देउन आपल्या सैन्यात भरती केले, अशा शेकडो सैनिकांसह त्यांनी इंग्रज सरकारविरुद्ध अधिकृतरीत्या युद्धाची घोषणा केली. पुण्याजवळील शिरुर आणि खेड तालुक्यातील सरकारी खजिन्यावर धाड टाकून फडक्यांनी सैन्याचा चरितार्थ चालवला. त्यानंतर त्यांनी थेट पुण्यावर चाल केली आणि काही दिवसाकरता शहरावर कब्जा मिळवला. एकाच

वेळी अनेक ठिकाणी हल्ला चढवून इंग्रज सरकारचे लक्ष विकेंद्रित करण्याचा त्यांच्या चालिला यश मिळाले नाही आणि इंग्रज सरकारने भारतातील हा पहिला सशस्त्र उठाव चिरडण्याचा चंग बांधला .धानुर गावाजवळ झालेल्या हातघाईच्या लढाईनंतर त्यांनी वासुदेव फडकेना पकडून देणाऱ्यास मोठे बक्षीस देण्याचे घोषित केले. तशी पत्रकेसुद्धा ठिकठिकाणी वाटण्यात आली. मुंबईचे गव्हर्नर रिचर्ड टेंपल यांनी ही घोषित केले की जो कोणी वासुदेव फडके यांचे शीर कापून आणेल त्यास सरकारने जाहीर केलेल्या बक्षीसापेक्षा दीडपट बक्षीस दिले जाईल. पुणे येथील दोन कार्यालयांना १३ मे १८७९ रोजी आग लावण्यात आल्या तेव्हा हे तेव्हा हे वासुदेवन चे काम असून ते पुण्यात आल्याचा संशय सरकारला आल्यामुळे त्यांनी अनेक नेत्यांचा घराच्या झडत्या घेतल्या. शेवटी वासुदेव फडके यांना पकडण्यासाठी विल्यम डॅनियल या अधिकाऱ्यांनी पिछा पुरवला .फडक्यांनी एक जाहीरनामा प्रसिद्ध केला. मुंबई प्रांताच्या गर्फनरचे मुंडके आणून देणाऱ्यास १००० रुपयांचे बक्षीस जाहीर केले .त्या घोषणापत्रामध्ये असाही उल्लेख आहे ,की आपण जे करत आहोत ते इंग्रज सरकारच्या विरुद्ध आहे. सरकारने केलेली येथील लोकांच्या संपत्तीची लूट, दुष्काळामुळे झालेली दुर्दशा ,करांचे वाढते प्रमाण, ब्रिटिश अधिकाऱ्यांचे लठू पगार ,यावर टीकेची झोड उठवून महाराष्ट्राच्या बिकट आर्थिक स्थितीचे विदारक वर्णन करून सरकार जनतेच्या हिताकडे दुर्लक्ष करत आहे. आतापर्यंत फक्त येथील श्रीमंत लोकांविरुद्ध चाललेली आमची मोहीम आम्ही युरोपियनांविरुद्धही सुरु करू युरोपियनांची सापडेल तेथे कजल करू आणि दुसरे बंड १८५७ च्या बंडासारखे उर्फ करू असे जाहीर केले .

ब्रिटिश पोलिसांचा ससेमिरा सुकविण्यासाठी वासुदेव बळवंत फडके आणि त्यांच्या इतर सहकाऱ्यांना अटक करण्याच्या कामी मेजर डॅनिअलने प्रयत्नाची पराकाष्ठा चालवली .वसुदेवानी गाणगापूरला राहिले, संन्यासी व रामोशी असे मिळून एकूण ९०० सशस्त्र लोक उठावासाठी तयार केले होते. परंतु दुर्दैवने मेजर डॅनिअयला वासुदेव गाणगापूरला असल्याची माहिती मिळाली. निजाम सरकारचा पोलीस कमिशनर अब्दुल हकच्या मदतीने दि २१ .जुलै १८७९ रोजी सोमवारच्या पहाटे तीन वाजता एका मंदिरात तापाने फणफणलेले फडके डैनियलच्या हाती लागले व त्यांच्यावर राजद्रोहाचा खटला भरण्यात आला. फडकेच्या वतीने सार्वजनिक काकांनी व नंतर सत्र न्यायालयात महादेव चिमणाजी आपटे या वकिलांनी खटला लढवला. परंतु ब्रिटिश न्यायालयाने वासुदेव बळवंत फडके यांना जन्मठेप आणि काळ्यापाण्याची शिक्षा ७ नोंद्वेंबर

१८७९ रोजी ठोठावण्यात आली .एडनच्या भयानक कारावासात ते १७ फेब्रुवारी १८८३ ला मरण पावले .

२४ जानेवारी १९६२ रोजी लॉर्ड माऊंटबॅटन हे लंडनमधील टिळकहाऊसच्या नामकरण समारंभात म्हणाले” .हिंदुस्थानाच्या स्वातंत्र्याची चळवळ वासुदेव बळवंतांनीच सुरु केली ते क्रांतिकारकांना आणि देशभक्तांना स्फूर्ती देणारे राष्ट्रपुरुष ठरले म्हणून त्यांना भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीचे आद्य क्रांतिकारक असे म्हणतात .

सारांश

वासुदेव बळवंत फडके यांनी ब्रिटीश सरकारविरुद्ध स्वातंत्र्यासाठी जो सशस्त्र लढा दिला तो एकाकी होता. त्यांना पुरेसे अनुयायी लाभले नाहीत व शस्त्रसामग्रीही मिळाली नाही . तथापि भारतात त्यांनी पहिल्यांदाच सशस्त्र लढ्याची मुहूर्तमेढ रोवली. ही सशस्त्र उठावाची चळवळ विसाव्या शतकाच्या पूर्वार्धात देशभर पसरली, म्हणून त्यांना राष्ट्रवादाचे जनक म्हणतात.

संदर्भसूची

१. डॉ. बी. एन. सरदेसाई ” –आधुनिक महाराष्ट्र” १८१८(१९६०- फडके प्रकाशन कोल्हापूर – २००.९३पृष्ठ ,
२. डॉ. भूषण फडतरे ” –महाराष्ट्रातील स्वातंत्र्य चळवळ “सक्सेस पब्लिकेशन- २०१५ , .१३१पृष्ठ
३. के सागर- आधुनिक भारताचा इतिहास, प्रकाशन सदाशिव के सागर.१०६पृष्ठ ,१९९६ ,
४. प्रा .जितेंद्र भामरे” – आधुनिक महाराष्ट्राचा इतिहास (१९६०ते १९४८) शेठ प्रकाशन, मुंबई- २०१५.८६पृष्ठ ,
५. डॉ .अनिल कठारे ” -आधुनिक महाराष्ट्राचा इतिहास“ विद्या बुक्स पब्लिशर्स , औरंगाबाद, सुधारित आवृत्ती- २०००२३१पृष्ठ ,
६. किंता २३२पृष्ठ -

-
- ७. विकिपीडिया ” -वासुदेव बळवंत फडके - आद्य क्रांतिकारक “
 - ८. Report on the Administration of the Bombay Presidency, Page 36.
 - ९. डॉ. बबन जाथव ” –रायगड जिल्ह्यातील स्वातंत्र्य चळवळ “लक्ष्मी प्रकाशन, सोलापूर – २०१४.८६पृष्ठ ,
 - १०. कित्ता– पृष्ठ ८७.